

БІОГРАФІЧНІ РОЗВІДКИ ПРО ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.)

УДК 94(477.7):342.534:343.983"1921/1922"

*Олександр Олександрович КОНИК,
доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та історіографії
Херсонського державного університету
(Херсон)*

ДЕПУТАТ КОНГРЕСУ ТРУДОВОГО НАРОДУ МИКОЛА ЖЕРЛІЦІН ТА СЛІДСТВО В ЙОГО СПРАВІ. 1921–1922 рр.

Стаття присвячена маловивченій проблемі персонального складу рядових учасників Української революції 1917–1921 рр. Розглянуто життєвий шлях активного прихильника С. Петлюри Миколи Жерлицина, обраного депутатом Конгресу трудового народу України від Катеринославської губернії. Проаналізовано інформаційний потенціал слідчих справ радянських каральних органів як історичного джерела для виявлення складу та характеристики учасників Української революції. Зроблено висновок про хибність активно пропагованого раніше стереотипу щодо проросійських національних цінностей жителів Південної України.

Ключові слова: слідчі справи, Трудовий конгрес України, петлюрівський рух, Південна Україна.

The article is devoted to an under-examined problem of ordinary participants of the Ukrainian revolution of 1917–1921. The life of Mykola Zherlitsyn, an active Simon Petlioura's supporter, elected to the Congress of working people of Ukraine from Katerynoslav province is highlighted. The cases of the Soviet secret police are analyzed as a historical source of composition and characteristics of participants of the Ukrainian revolution. The conclusion: the actively promoted stereotype about pro-Russian residents of the South Ukraine was erroneous.

Keywords: criminal cases, the Labor Congress of Ukraine, Simon Petlioura's movement, Southern Ukraine.

Статья посвящена малоизученной проблеме персонального состава рядовых участников Украинской революции 1917–1921 гг. Рассмотрен жизненный путь активного сторонника С. Петлюры Николая Жерлицина, избранного депутатом Конгресса трудового народа Украины от Екатеринославской губернии. Проанализирован информационный потенциал следственных дел советских карательных органов как исторического источника для выявления состава и характеристики участников Украинской революции. Сделан вывод о ложности активно пропагандируемого ранее стереотипа о пророссийских национальных ценностях жителей Южной Украины.

Ключевые слова: следственные дела, Трудовой конгресс Украины, петлюровское движение, Южная Украина.

Проблема вивчення обставин створення, функціонування, персонального складу та місця представницьких органів в історії українського народу останнім часом стає все популярнішою у професійному українському історичному середовищі. При цьому історія присутності українців у парламентах або відповідних їм установах чужих імперій (Російської чи Австро-Угорської) на переломі XIX–XX ст. усе ще є домінуючою [6; 9]. Із власне українських інституцій цього типу першої чверті XX ст. найкраще вивченою, зокрема на рівні персонального складу, є Українська Центральна Рада [1].

Гіршою можна вважати історіографічну ситуацію в плані вивчення спроби Директорії УНР створити власний представницький орган — Конгрес трудового народу України, перша сесія якого відбулася у січні 1919 р. в Києві. Однак і тут є гарні приклади створення вельми цікавих, особливо в руслі нашої теми, розвідок [7; 8]. Ольга Малюта, зокрема, оприлюднила частковий список складу членів Трудового конгресу — 179 осіб із понад 400 делегатів [7, с. 201], Віталій Скальський дійшов висновку про недостатність наявних джерел для встановлення повної хронології проведення виборчих з'їздів та імен осіб, обраних депутатами: «Лише незначна кількість з'їздів знайшла відображення у джерелах, зокрема, газетних повідомленнях, як правило, коротких і не завжди достовірних» [8, с. 193–194]. Але реконструйований О. Малютою список, окремі позиції якого містять тільки прізвища без будь-якої іншої інформації, засвідчує наявний стан справ на сьогодні. Особливо це стосується депутатів від селянської курії, інформація про яких визнається надзвичайно невпорядкованою, а «...наявні джерела не дають змоги

встановити більш-менш достовірні відомості про цих делегатів Трудового конгресу» [8, с. 195].

Героя нашого повідомлення, Миколу Жерліцина, вочевидь і можна віднести до цього розряду, з «більш-менш» достовірними про нього відомостями, бо ми не маємо якихось документальних підтверджень його депутатства, крім свідчень у його слідчій справі¹. З іншого боку — навіщо йому було давати про себе додаткову інформацію, що тільки обтяжувала звинувачення у «петлюрівщині»? І ще: у згаданому вище списку під № 47 значиться такий собі Жерлиця — «український соціаліст-революціонер (центристська течія), Олександрівське селянське представництво» [7, с. 205]. Дуже схоже, що депутат Жерлиця в 1919 р. і підслідний Жерліцин у 1921 р. є однією й тією самою особою, проте на підставі досить скупих свідчень не можна бути стовідсотково певним, а перевірити це припущення наразі немає можливості².

Втім, завданням цієї роботи не є така ідентифікація. Спробуємо пролити світло на життєві обставини реального учасника революції, в долі якого яскраво виявилася давня історична колізія взаємозв'язку індивідуальної людської долі з соціальною історією. Дослідження ґрунтується на підставі слідчої справи «вічного зберігання» («Архів ВУЧК-ГПУ-НКВД-МВД»), із численними перенумеруваннями та змінами акцентів обвинувачення, найкрасномовнішим із яких можна вважати штамп КДБ 1967 р. «Служив у Петлюри» [3].

З анкети арештованого, оформленої 14 грудня 1921 р., дізнаємося:

Жерліцин Микола Олександрович, 33 років³, українець, громадянин УСРР. Родом із с. Гаврилівки Гуляйпільського повіту Катеринославської губернії, на час арешту проживав із сім'єю у Великій Лепетисі (нині смт, районний центр Херсонської обл. — *О. К.*). Мав

¹ Свого часу, готуючи монографію про депутатів Державної думи Російської імперії, ми згадували про деякі труднощі у формуванні такого роду списків, пов'язані з непевним статусом окремих обраних, але не затверджених належним чином осіб і подібними обставинами [6, с. 106–107]. Пріоритетною стала наявність слідів діяльності (або хоча б присутності) таких осіб як депутатів у сесійній залі чи їх реєстрації думською канцелярією. Та за бажанням можна було доповнити оприлюднений тоді список із 382 депутатів іще кількома прізвищами, відомості про яких (не перевірені наразі за джерелами) можна знайти у довідкових виданнях. Йдеться про Івана Воронкова, Сергія Дементьєва та Володимира Тимофєєва від Херсонської, Катеринославської та Київської губерній відповідно. З різних причин вони ніяк не реалізували своє потенційне депутатство [2, с. 104–105, 158, 612]. Цілком можливо, що й у подальшому, в разі виявлення нових джерел, можуть бути якісь корективи списків у ту чи іншу сторону. Детальніше про одну з таких колізій див. [5]. Очевидно, те саме можна сказати й про ситуацію зі списками членів Трудового конгресу України.

² Авторка згаданого вище списку не назвала своїх джерел, зазначивши тільки, що «...список укладено автором на основі зібраних відомостей» [7, с. 204].

чотирьох домочадців: дружину Катерину 25 років, дочку Марію 11 років та синів Аркадія і Сергія, 6 і 4,5 років відповідно. Заявив, що був безпартійним³, до 1917 р. працював учителем у Гаврилівці, з 1919 й до квітня 1921 р. служив агентом на цукровому заводі у Подільській губернії, далі до моменту арешту завідував зсипним пунктом у Великій Лепетисі. Нерухомого майна не мав, в армії не служив. Арештований надзвичайною трійкою надзвичайної комісії 9 грудня 1921 р. за звинуваченням у контрреволюції (у документі коротенька аббревіатура: «к.-р.»). — *О. К.* [3, арк. 2–2 зв.].

Загалом усе більш-менш ясно. Контрреволюція — тобто діяльність, скерована проти «революції», власне, проти більшовицької влади, що дедалі впевненіше спиналася на ноги, хоч і в умовах невизначеного ще періоду кризи політики «воєнного комунізму» та запровадження НЕПу. Однак при уважнішому читанні не все виглядає аж так прозоро: впадають в очі лакуни, зокрема щодо 1918, частково 1919 р. і далі до арешту.

Певна річ, у ході слідчих дій у справі «к.-р.» ця обставина не залишилася поза увагою, про що свідчать матеріали справи — протоколи допитів арештованого та свідків, очних ставок, обшуків та ін. У них біографія Жерлїцина буде розширюватися та поглиблюватися, обростати деталями, вірогідними чи неймовірними, однак цікавими з погляду сьогодення як характеристика часу та побутуючих суспільних норм і «чекістських традицій». Однією з них було виконання соціального замовлення влади на пошук і знищення класових ворогів, пік якого досяг апогею в 1937–1938 рр., коли «класовий ворог» міг бути створений майже з нічого. Однак починалося це значно раніше, тим більше, коли йшлося про людину, яка «служила у Петлюри».

Цікаво, що для переконливішої «аргументації» у класовій ворожості підслідного Жерлїцина були використані навіть такі об'єктивні, здавалося б, речі, як анкетні дані. Ось приклад. У розглянутій вище анкеті пункт про соціальне походження арештованого не був

³ У більшості тодішніх анкет у слідчих справах вказувався не рік народження, а саме вік. Цікаво, що хтось із тих, що мали право писати на такого роду документах, тут-таки чорнилом підрахував у стовпчик і отримав рік народження — 1889. Ця сама дата вказана в єдиному документі в справі, названому «Карт-форм», у формулярі якого стоїть не вік, а рік народження [3, арк. 1-а].

⁴ Йдеться про дані саме цієї анкети, складеної 14 грудня 1921 р. Перша її частина заповнювалася зі слів арештованого. В інших матеріалах справи, зокрема в інших анкетах, свідчення змінювалися, попри жорстке застереження на бланку Анкети для арештованих і затриманих із зачисленням за Запорізькою губернською надзвичайною комісією («З.Г.Ч.К.» в оригіналі): «Особи, що дадуть невірні показання в анкеті, підлягають найстрогішій відповідальності» [3, арк. 2].

передбачений. Натомість в одній із перших анкет, складеній жакли-вими карлючками комендантом якогось місця ув'язнення на звороті бланку лісництва Грушевського маєтку великого князя Миколи Михайловича під заголовком «Анкета арештованого, який утримується під вартою Надзвтрійки», пункт про походження є, й за ним Жерлцін чітко позиціонується як «міщанин» [3, арк. 7–7 зв.].

У складеному згодом⁵ протоколі допиту Жерлцін уже фігурує як дивний соціальний покруч «міщанин-дворянин», і це визначення далі повторюється ще в якійсь чернетці протоколу допиту [3, арк. 30].

У заключній доповіді у справі Жерлціна бачимо його вже як «спадкового дворянина», без жодних сумнівних згадок про міщанство. Яким чином слідчим вдалося досягти такого блискучого результату в конструюванні дворянства для звинувачуваного (тобто ворога робітників і селян за визначенням, незалежно від його контрреволюційних дій) — із матеріалів справи не видно.

Доповідь ця не датована, однак документ складено не раніше 26 січня 1922 р., що впливає із зауваження слідчого про прийняття ним рішення про доречність розстрілу свого підслідного [3, арк. 39 зв.]. Підготовлений помічником оперуповноваженого Запорізької губернської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією, саботажем і спекуляцією («губЧК») документ цікавий у багатьох відношеннях і є, власне, узагальненням попередніх матеріалів справи (майже 40 аркушів). Отож із цієї доповіді випли-вало, що Жерлцін, окрім того що був «спадковим дворянином», ще й мав середню освіту. Навряд чи такою можна вважати освіту, здобуту у вищому початковому училищі, отже це теж була новина. Основне звинувачення — контрреволюційна діяльність, що виявилася у службі у Петлюри, переховуванні білого офіцера карного загону Врангеля, агітації проти радянської влади та неяви на ре-страцію до губЧК [3, арк. 39].

Стосовно першого пункту стверджувалося, що під час повалення Гетьманської влади у с. Гаврилівка Гуляйпільського повіту протягом кількох днів було організовано «петлюрівсько-повстанський» загін у числі трьох сотень людей, яким керував Жерлцін. Загін цей був «привезений у місто», де з'єднався з петлюрівським загonom Сер-

⁵ Уже на офіційному бланку «Протоколу допиту, проведеного в Запорізькій Губернській Надзвичайній Комісії по боротьбі з контрреволюцією, саботажем і спекуляцією», на якому, однак, відсутня дата допиту (!). Але за певними ознаками (згадана вище комендантська анкета у справі підшита як арк. 7, а протокол допиту як арк. 27–29, сама причина складення документів — оформлення арештованого у першому випадку та слідчі дії з ним у другому) протокол складений усе ж пізніше.

дюка (яке місто — Гуляйполе чи Олександрівськ/Запоріжжя, не вказано. — *О. К.*). Після двомісячного перебування у Петлюри, як стверджувалося у документі, Жерліцин «...був обраний на всеукраїнський з'їзд Директорії УНР». Далі слідчий стверджував, що, оскільки під час з'їзду під Київ стали підходити червоні частини, Жерліцин, «...боячись залишитися в полоні, евакуювався з петлюрівцями і поїхав в їх глибокий тил в Подільську губернію містечко Абадівку»⁶. Потім інформація у доповіді дещо суперечлива, дослівно: «Після зайняття Абадівки червоними частинами Жерліцин пішов працювати на цукровий завод. Під час своєї роботи на заводі, на заводі була організована підпільна організація і Жерліцин був ватажком. За словами обвинуваченого організація ця носила комуністичний характер, як ніби організована для захисту від білих, які в цей час підходили в Подільську губернію. Після зайняття ж білими Абадок Жерліцин повернувся на свою батьківщину в с. Гаврилівку Г.-Польського повіту...» [3, арк. 39]. Зі змісту цитати виходить, що підпільна комуністична організація на заводі була організована за комуністів-таки («після зайняття червоними частинами»), тобто до приходу частин Денікіна. Відзначимо поки що це темне місце, але далі, якщо враховувати політичні реалії того часу, усе більш-менш прозоро: після свого 11-місячного перебування в Подільській губернії Жерліцин повернувся додому, але «...зайнятися учительством за старою спеціальністю і жити офіційно він вже не міг, бо його переслідували махновці, як петлюрівця». Після зайняття України червоними частинами у 1920 р., йдеться далі у доповіді, Жерліцин з'явився в «наросвіту» з проханням про переведення його у будь-який інший повіт, бо залишатися на старому місці йому більше неможливо. Після цього він був призначений інструктором наросвіти по Мелітопольському повіту, але йому чомусь захотілося служити в кооперації і він переїхав до Великої Лепетихи, де став агентом у товарообмінному пункті. Зі слідчого матеріалу видно, продовжував автор доповіді, що Жерліцин «...у всіх періодах займався політичною діяльністю і користувався особливою симпатією односельчан свого села і таким чином стояв завжди на чолі свого села і обирався на з'їздах як на губернських, повітових, так і на всеукраїнському з'їзді директорії (в оригіналі «дерикторії». — *О. К.*), де представництво з кожної губернії надсилалося тільки 4 людини. При Радвладі ж, будучи в своєму селі, він знову обраний був в волвиконком, бо його красномовство жоден з комнезаможників переспорити ніяк

⁶ Ймовірно, йдеться про село Ободівку, нині Гростянецького району Вінницької області, тоді — містечко Ольгопільського повіту Подільської губернії.

не міг. Останнім часом він був також завідуючим зсипним пунктом. Підставою справи послужила заява ряду комуністів у Надзвтрійку, що гр-н Жерліцин є контрреволюціонер, командувач петлюрівським загonom, знаходився в близьких відносинах із самим Петлюрою, в теперішній же час приховує у себе свого брата денікінсько-врангелівського офіцера Карального Загону під чужим прізвищем». Залишимо на совісті оперпрацівника знання правопису з «дерикторією» та звеличенням карального загону Врангеля. Свою справу він робив досить вправно і навіть тягар звинувачення про всякий випадок переклав на плечі заявників: «Після опитувань Надзвтрійкою подавачів цієї заяви Жерліцин був заарештований. Наслідком звинувачення на гр-на Жерліцина було доведено (так. — О. К.) і висновком уповноваженого постановою було застосувати до нього найвищу міру покарання розстріл» [3, арк. 39]. Очевидно, це слід трактувати таким чином, що він, помічник оперуповноваженого, сумлінно зробив свою справу, запропонувавши розстріляти контрреволюціонера, але, читаємо далі, «...з огляду на те, що обвинувачений під час слідства вказав на розкрадання казенного продовольства в товарообмінному пункті, де він служив зав. зсиппунктом, гр-ном Туром зі своєю компанією, застосована до нього вища міра [покарання] була змінена і справа разом із заарештованим була направлена в ЗГЧК для розслідування зазначеного вище обвинуваченого» [3, арк. 39]. Там Жерліцин зізнався у невидачі владі свого брата (двоюридного. — О. К.) білого офіцера, мотивуючи кривим зв'язком, а що стосується того, що був начальником петлюрівсько-повстанського загону, то в цьому він себе винним не вважав, хоча й не заперечував, що він у ньому служив і брав участь у його організації в своєму селі. Та слідчий спирався на показання свідка Лузановського, який «за петлюрівців» служив у земській управі й на допиті показав, що до нього якось тоді зайшов Жерліцин і на питання, ким він тепер і що робить у повстанському загоні, відповів, що отримав повноваження з Києва і тепер керує самостійно своїм загonom, який він сам і організував у своєму селі перед поваленням Гетьманської влади [3, арк. 39]. При очній ставці з Лузановським, доповідав слідчий, «...обвинувачений у своїх свідченнях став плутати і нахабно заперечувати і всякими способами намагався від прямої відповіді ухилитися, але згодом він зізнався, що може бути він і сказав так гр-ну Лузановському, бажаючи похвалитися» [3, арк. 39].

Однак у заключному висновку від 26 січня 1922 р. помічник уповноваженого «2-ї групи Політвідділення СОО ЗГЧК» із нерозбірливим підписом знайшов усі обвинувачення проти Жерліцина Миколи Олександровича доведеними та повернувся до застосування

щодо нього вищої міри покарання — розстрілу, як до «...невиправного політворога Радвлади, який всіляко намагається під усякими масками підривати дії влади і зі своєю красномовною агітацією несе тільки шкоду Робітничо-Селянському Уряду». Що ж стосується свідчень обвинуваченого про розкрадання продовольства завідувачим товарообмінним пунктом громадянином Туром у с. Лепетисі Мелітопольського повіту, завершує помічник уповноваженого, то «...на останнього виділити справу і послати для розробки до Мелітопольської учека (повітової надзвичайної комісії. — *О. К.*). Справу слідством припинити і здати в архів» [3, арк. 39 зв.].

Щоб завершити цей сюжет, варто зазначити, що колегія Запорізької губернської надзвичайної комісії у березні 1922 р. виявилася менш радикальною, ніж помічник уповноваженого: підтвердила як доведені слідством тільки два факти — переховування родича-врангелівця та неявки на реєстрацію. За це Жерліцин Микола Олександрович мав відбути п'ятирічне утримання у концтаборі «...з позбавленням свободи й залученням до громадсько-примусових робіт» [3, арк. 1-в]. Можливо, причиною такого «лібералізму» був стан здоров'я звинувачуваного: збереглася його заява від 9 лютого 1922 р. із проханням прискорити слідство, оскільки він уже двічі переніс тиф і хворіє туберкульозом легенів [3, арк. 40].

Як склалася подальша доля Миколи Жерліцина, з матеріалів розглянутої справи невідомо. Але сімдесят років по тому, в червні 1993 р., прокурор Херсонської області після відповідної перевірки констатував, що «...у матеріалах справи відсутні будь-які докази контрреволюційної діяльності Жерліцина», а тому він підпадає під ст. 1 Закону УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р. [3, арк. 43].

Інформаційний потенціал цієї справи далеко не вичерпаний — розглянуто тільки один сюжет про обвинувачення Жерліцина у контрреволюції. Паралельний — «продовольча справа» про масштабні зловживання «комуністів» у продовольчій сфері в умовах новонародженого НЕПу — наразі не розглядався. Хоча вся справа має, власне, «продовольче» підґрунтя: заява зі звинуваченнями Жерліцина у петлюрівщині, що й послужила приводом для арешту, з'явилася, по суті, як помста одного зі співробітників зсипного пункту за відмову Жерліцина фальсифікувати звітну документацію. Це цікавий сюжет для реконструкції економічних стосунків раннього періоду радянської влади, соціальної психології тодішнього населення південноукраїнського степу тощо, і він вартий окремого розгляду.

Стосовно ж участі Жерліцина в роботі Конгресу трудового народу України в розглянутій вище обвинувальній доповіді, вочевидь,

факти було пересмикнуто, причому з обох боків, і повної ясності все-таки немає. Із протоколів допитів виходило, що Жерліцин не встиг взяти участі у роботі Конгресу. Для користі справи дозволимо собі кілька дещо розлогих цитат. «П[итання]: Коли ви були обрані на всеукраїнський з'їзд директорії петлюрівської? В[ідповідь]: В останніх числах грудня 1918 року виїхав до Києва, де з'їзду вже не застав, бо був розпущений» [3, арк. 30 зв.]. Мабуть, допит вівся досить хаотично, бо далі слідчий розпитував про деталі організації петлюрівського загону в Гаврилівці, обставини перебування Жерліцина в 47-му полку повстанської армії, його посадою, діяльністю тощо, але потім знову повернувся до Конгресу. Та відповіді Жерліцина щодо його участі в роботі зібрання ясності не вносили: «П[итання]: Скільки часу ви були в Києві під час з'їзду? В[ідповідь]: Днів сім і нічого не робив» [3, арк. 31]. Проте якісь контакти з делегатами у нього були, бо на Абадівський цукрозавод він потрапив за запрошенням подільського депутата Соколина (Жерліцин не був переконаний, що назвав прізвище правильно). Дослівно: «П[итання]: Чому ви поїхали в Подільську губернію й навіщо? В[ідповідь]: Я під час Всеукраїнського з'їзду директорії познайомився з іще одним депутатом — котрого прізвище Соколин, вірно не пам'ятаю, і він мене запросив до себе в Абадівку Ольгопільського повіту, куди я й поїхав» [3, арк. 31]. Чи був цей Соколин таким само депутатом, що не встиг на з'їзд⁷ (але ж фраза «під час з'їзду»?), чи все запроTOCOLьоване було відображенням тактичної боротьби допитуваного та слідчого, сказати важко. Одне ясно — Жерліцин був у «конгресовому» середовищі в Києві у січні 1919 р., а от що там робив — зумів приховати від слідства, і за його обставин це цілком можна зрозуміти.

Так само важко визначити за справою справжні політичні переконання колишнього депутата Трудового конгресу Жерліцина, крім «петлюрівських». Саме на цій платформі він був обраний: слідчий дивувався, як підслідному вдалося стати депутатом у той час, коли він був у полку, в Олександрівську знайомих або симпатиків не мав, ніхто його там не знав, то, мовляв, яким же чином він потрапив у число чотирьох обраних від повіту?⁸ Відповіді допитуваного (мовою оригіналу): «это я не знаю», «определенно не знаю», «не знаю» [3, арк. 32]. Чи Жерліцин продовжував, що називається, «клеїти дурня» во спасіння, чи справді не знав, поки невідомо. Скоріше всього, маневрував, як і у справі своєї політичної ідентифікації.

Про партійність і політичні уподобання Жерліцина у різних місцях

⁷ У списку О. Малюти такого (або схожого) прізвища немає.

⁸ Олександрівський повіт у ті часи входив до складу Катеринославської губернії.

справи зустрічаємо: «безпартійний» [3, арк. 2], «безпартійний, політичні переконання — більшовик-боротьбист» [3, арк. 27], а трохи далі петлюрівець взагалі перетворюється на комуніста. «П[итання]: Скільки ви жили в Абадівці й чому не поїхали додому? В[ідповідь]: Жив там близько року, а не повернувся, тому що не була налагоджена дорога. П[итання]: Під час вашого перебування на цукровому заводі займалися ви політичною роботою? В[ідповідь]: Так, за Денікіна була організована підпільна організація, де я був помічником її керівника. П[итання]: Яку роботу приймали на себе? В[ідповідь]: Суто технічного характеру, діставав зброю. П[итання]: Яким чином діставав зброю? В[ідповідь]: Переважно від селян. П[итання]: Якою була організація? В[ідповідь]: Вона була комуністичною. П[итання]: Які політичні погляди розділяєте тепер і яка ваша діяльність у селі тепер? В[ідповідь]: Розділяю погляди боротьбистів (дописано зверху «комуністів». — *О. К.*) і стою на платформі радянської влади, а діяльність моя у Гаврилівці Гуляй-польського повіту була організаційною, тобто зорганізував театр українсько-руський, організував комнезам і виконком, зробив чистки непотрібних працівників, будучи членом волвиконкому за допомогою інструктора Губвиконкому товариша Толоченка, партквиток № 105» [3, арк. 28–29]. Протокол має скрушну дописку слідчого: «Під час допиту Жерлїцин говорив, а потім відмовлявся від зроблених раніше показів» [3, арк. 29]. Залишалося б тільки якось довідатися, чи не був згаданий інструктор «товариш Толоченко» товаришем Жерлїцина й по військовій службі у Петлюри.

Складні часи, складні особистості — можна сказати на завершення цього повідомлення. Історія Жерлїцина є коротким, але вельми характерним епізодом довгої непростой історії боротьби українців за своє право жити власним національним життям. А ще розглянутий життєпис уродженця та мешканця Південної України вкотре підтверджує хибність активно пропагованого раніше стереотипу щодо проросійських національних цінностей жителів цього регіону.

Зроблена нами розвідка, певна річ, не претендує на вичерпність. До того ж увагу було сконцентровано на фактах служби Жерлїцина у повстанській армії Симона Петлюри, обставинах його депутатства у тимчасовому парламенті періоду Директорії УНР, політичних і національних переконаннях, етичних нормах. Залишився неопрацьованим вельми перспективний для подальшого вивчення сюжет слідства у межах справи «продовольців», і ширше — не дуже опрацьованої на місцевих матеріалах теми економічних стосунків в українському селі на початковій стадії НЕПу.

Можна сподіватися, що викладене стане в нагоді науковцям, які досліджують подібну тематику — чи в річищі політичної, чи еко-

номічної і соціальної історії, чи в суто біографічному вимірі. У кожному разі тема може мати подальшу дослідницьку перспективу.

1. *Верстюк В. Ф.* Діячі Української Центральної Ради [Текст] : бібліогр. довідник / В. Ф. Верстюк, Т. С. Осташко ; НАН України, Укр. міжнар. ком. з питань науки і культури. – Київ : [б.в.], 1998. – 255 с.
2. Государственная дума Российской империи : 1906–1917 [Текст] : Энциклопедия / Отв. ред. В. В. Шелохаев. – Москва : РОССПЭН, 2008. – 735 с. : ил.
3. Державний архів Херсонської області, ф. Р-4033, оп. 1, спр. 129.
4. *Задунайський В.* Трудовий конгрес України [Текст] / В. Задунайський // Енциклопедія історії України. – Київ : Наукова думка, 2013. – Т. 10, Т–Я. – С. 167–168.
5. *Коник О. О.* Арон чи Аркадій? Проблема імені та національності в думській виборчій документації початку ХХ ст. [Текст] / О. О. Коник // Інформаційно-документальні комунікації в глобалізованому суспільстві : [матеріали міжнар. наук.-прак. конф.] / Нац. авіац. ун-т ; редкол. Тюрменко І. І. [та ін.]. – Київ : НАУ, 2013. – С. 46–47.
6. *Коник О. О.* Депутати Державної думи Російської імперії від губернії Наддніпрянської України (1906–1917 рр.) [Текст]: монографія / О. О. Коник ; наук. ред. С. І. Світленко. – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – 454, [2] с. : табл.
7. *Малюта О. В.* Всеукраїнський трудовий конгрес як представницький орган українського народу в другій Українській Народній Республіці [Текст] / О. В. Малюта // Історичний архів: Наукові студії: зб. наук. пр. – Миколаїв : В-во Чорноморського держ. ун-ту ім. Петра Могили, 2011. – Вип. 7. – С. 199–208.
8. *Скальський Віталій.* Трудовий конгрес України (січень 1919 р.): оцінки публіцистів [Текст] Віталій Скальський // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. – Вип. 10. – 2014. – С. 191–203.
9. *Чорновол І.* Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1901 [Текст] : (нарис з історії українського парламентаризму) / І. Чорновол. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 288 с.

REFERENCES

1. Verstiuk, V. F. & Ostashko, T. S. (1998). *Diiachi Ukrainskoi Tsentralnoi Rady* [Figures of the Ukrainian Central Rada]. Kyiv: b.v. [in Ukrainian].

2. *Gosudarstvennaia дума Rossiiskoi imperii. 1906–1917. Entsiklopediia.* (2008). [The State Duma of the Russian Empire. 1906–1917. Encyclopedia]. Moscow, ROSSPEN. [in Russian].
3. *Derzhavnyy arkhiv Khersons'koyi oblasti* [State Archives of Kherson region], no. of fund. R-4033, no. of description 1, case no. 129.
4. Zadunaiskyi, V. (2013). *Trudovyi konhres Ukrainy* [Labor Congress of Ukraine]. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of History of Ukraine]. (Vol. 10, pp. 167–168). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
5. Konyk, O. O. (2013). *Aron chy Arkadii? Problema imeni ta natsionalnosti v dumskii vyborchii dokumentatsii pochatku XX st.* [Aron or Arcade? The problem of name and nationality in the Duma election documentation in early twentieth century]. Materials of the international scientific and practical Conference “*Information and documentation communications documented in a globalized society*”. (Pp. 46–47). Kyiv: NAU. [in Ukrainian].
6. Konyk, O. O. (2013). *Deputaty Derzhavnoi dumy Rosiiskoi imperii vid hubernii Naddniprianskoi Ukrainy (1906–1917 rr.)* [Deputies of the State Duma of the Russian Empire from provinces of the Dnieper Ukraine (1906–1917 years.)]. Dnipropetrovsk: Gerda. [in Ukrainian].
7. Maliuta, O. V. (2011). *Vseukrainskyi trudovyi konhres yak predstavnytskyi orhan ukrainskoho narodu v druhii Ukrainskii Narodnii Respublitsi* [All-Ukrainian Labor Congress as the representative body of the Ukrainian people in the second Ukrainian People's Republic]. *Istorychnyi arkhiv*, 7, 199–208. [in Ukrainian].
8. Skalskyi, Vitalii. (2014). *Trudovyi konhres Ukrainy (sichen 1919 r.): otsinky publitsystiv* [Labor Congress of Ukraine (January 1919): publicists' evaluation]. (Vol. 10, pp. 191–203). In *Problemy vyvchenia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.* [in Ukrainian].
9. Chornovol, I. (2002). *Ukrainska fraktsiia Halytskoho kraiovoho seimu. 1861–1901 (narys z istorii ukrainskoho parlamentaryzmu)* [Ukrainian faction of the Galician regional Seim. 1861–1901 (essay from the history of Ukrainian parliamentarism)]. Lviv: In-t ukrainoznavstva imeni I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 01.06.2017 р.

Депутат Конгресу трудового народу Микола Жерліцин та слідство в його справі. 1921–1922 рр.

Коник О. О., доктор історичних наук, професор кафедри все-світньої історії та історіографії Херсонського державного університету (Херсон).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2017. – Вип. 15. – С. 198–211.

Проблематика статті стосується маловивченої проблеми персонального складу активних учасників Української революції 1917–1921 років. Проблема розглянута крізь призму реконструкції біографії одного з учасників революційних подій на території Південної України.

Автор на основі слідчої справи відтворює життєвий шлях колишнього вчителя, активного прихильника С. Петлюри Миколи Жерліцина, обраного депутатом Конгресу трудового народу України від Катеринославської губернії. Основну увагу сконцентровано на фактах служби Жерліцина в 47-му полку повстанської армії Симона Петлюри, обставинах його депутатства у тимчасовому парламенті періоду Директорії УНР, політичних і національних переконаннях, етичних нормах. Проаналізовано інформаційний потенціал слідчих справ радянських каральних органів як історичного джерела для виявлення складу та характеристики учасників Української революції.

Зроблено висновок про хибність активно пропагованого раніше стереотипу щодо проросійських національних цінностей жителів Південної України.

Ключові слова: слідчі справи, Трудовий конгрес України, петлюрівський рух, Південна Україна.

Deputy of the Congress of Working People Mykola Zherlitsyn and Investigation of His Case. 1921–1922.

Konyk Oleksandr, Doctor of Historical Sciences, Professor of the World History and Historiography of the Kherson State University (Kherson).

Ukrainian Biographistics = Biographistica Ukrainica. – Kyiv, 2017. – Vol. 15. – P. 198–211.

The problematic of the article concerns an insufficiently studied problem of the personal composition of the active participants of the Ukrainian revolution of 1917–1921. The problem is considered through the reconstruction of the biography of one of the participants in the revolutionary events on the territory of Southern Ukraine.

On the basis of the investigation file the author reproduces the life path of the former teacher and an active Simon Petlioura's supporter Mykola Zherlitsyn, elected to the Congress of Working People of Ukraine from Katerynoslav province. The main attention is paid to the facts of Zherlitsyn's military service in the 47th regiment of the rebel

Simon Petlioura's army and the circumstances of his deputieship in the provisional parliament of the Directory of the UNR period, his political and national beliefs and ethical norms.

The information potential of investigation cases of the Soviet punitive organs as a historical source for revealing the composition and characteristics of the participants of the Ukrainian revolution has been analyzed.

The conclusion is made about the falsity of the stereotype actively propagated earlier about the pro-Russian national values of the inhabitants of Southern Ukraine.

Keywords: investigation cases, the Labor Congress of Ukraine, Simon Petlioura's movement, Southern Ukraine.

Депутат Конгресса трудового народа Николай Жерлицын и следствие по его делу. 1921–1922 гг.

Конник А. А., доктор исторических наук, профессор кафедры всемирной истории и историографии Херсонского государственного университета (Херсон).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2017. – Вып. 15. – С. 198–211.

Проблематика статьи касается малоизученной проблемы персонального состава активных участников Украинской революции 1917–1921 гг. Проблема рассмотрена через призму реконструкции биографии одного из участников революционных событий на территории Южной Украины.

Автор на основе следственного дела воспроизводит жизненный путь бывшего учителя, активного сторонника С. Петлюры Николая Жерлицина, избранного депутатом Конгресса трудового народа Украины от Екатеринославской губернии. Основное внимание сконцентрировано на фактах службы Жерлицина в 47-м полку повстанческой армии Симона Петлюры, обстоятельствах его депутатства во временном парламенте периода Директории УНР, политических и национальных убеждениях, этических нормах. Проанализирован информационный потенциал следственных дел советских карательных органов как исторического источника для выявления состава и характеристики участников Украинской революции.

Сделан вывод о ложности активно пропагандируемого ранее стереотипа о пророссийских национальных ценностях жителей Южной Украины.

Ключевые слова: следственные дела, Трудовой конгресс Украины, петлюровское движение, Южная Украина.